

Draper J. W. legujabb műve: a vallás és tudomány birkozása.

A „nemzetközi tudományos könyvtár“ (International Scientific Series), mely eddigelé is kiváló becsü művekkel ajándékozta meg az ó- és új világ mivelt olvasó közönségét, legujabban John Will. Draper-nek rendkívül érdekes művét adta ki „History of the Conflict between Religion and Science“ czímmel. Ime közöljük kostolóul a mű bevezetésének főbb pontjait.

A kinek alkalmá volt megismerkedni Európa és Amerika mivelt rendének szellemi állapotával, bizonyosan észre vette, hogy nőttön nő a nyilvános vallásos hittől való elpártolás, s míg ezt a hitehagyást az őszintébbek nem titkolják, a sokkal nagyobb rész a veszedelmes titkolozás zsákutczájába került. Oly nagymérvű ez a hite hagyás, hogy azt sem gáncsesal, sem gúnnyal, sem erőszakkal elnyomni nem lehet. Nem messze van az az idő, mikor ennek komoly politikai következményei lesznek.

Az egyházi szellem a világ politikáját többé már nem lelkesíti. A hitért való vitéz lelkesedés kialudott. Arra immár csak a keresztes vitézek márvány képei és csöndes sirboltjai emlékeztetnek.

Hogy a krízis küszöbön van, mutatja a nagy hatalmaknak a pápaság iránti magatartása. Ez isteni származására és küldetésére hivatkozva; fenhangon hirdeti, hogy a modern civilizációval semmiként sem akar kibékülni. Az isteni kijelentésnek szükségképp türelmetlennek kell lenni az ellenmondás iránt; annak meg kell vetni minden tökéletesítést, mi az embernek haladó értelmi fejlődéséből ered. Ámde oly ünnepélyes ügyben, minő a vallás, mindenki komolyan törekszik az igazságra, kivéve— a kiket földi érdekek meglévő intézményekhez kötnek.

A tudomány története nem pusztá elszigetelt fölfedezésekre való visszaemlékezés; hanem két küzdő hatalom birkozásának — egyfelől az emberi ész tágító (expansiv) erejének, másfelől a hagyományos hitből és emberi érdekekből eredő szorító erőnek (compression) az előadása.

Eddigelé senki sem tárgyalta azt ebből a szempontból, pedig az a legéletrevalóbb eredménnyel kínál.

A társadalom nyugalma oly anynyira a vallásos meggyőződések állandóságától függ, hogy azt könnyelműen megzavarni senkinek sincs joga. De a hit természetszerűen, változatlan, egyhelytmaradó; a tudomány természetszerűen haladó, és így a kettő közti netalan eltérést eltitkolni lehetetlen. Ennél fogva azoknak, a kik életüket e két gondolkodásmód tanulmányozására szentelték, kötelelességek a peres követelményeket részreahajlatlanul, philosoph nyugodtsággal öszszehasonlítani, s azok fölött nézeteket nyilvánítani. Midőn Európának megvéhdedett mythologiai vallása saját ellenmodásainak terhe alatt öszszeomlott, sem a római császárok, sem az akkori philosophok nem fordítottak kellő gondot a közvélemény vezetésére.

A vallásos dolgokat maguk mentére hagyták s azok tudatlan és dühös papokra, élődiekre, eunuchok- és rabszolgákra bízattak

Az értelem éje, mely a nagy kötelesség elmulasztása miatt Európára borult volt, tűnőfélben van, jobb jövő hajnala kezd derülni. A társadalom várva-várja a világosságot, hadd lássa, minő irányban halad; hogy a régi polgárosodás nyomát elhagyván, ismeretlen tengeren, már új úthoz kezdett.

Művem írásakor, a mérsékeltbb vagy közvetítő—bár magukban véve nagy becsü — nézeteknek nagyon szemmel tartását nem láttam szükségesnek. Innen, hogy a protestáns- és a görög egyházak confessióiról nem sok mondani valóm van. Kivált ez utóbbi felismervén a kijelentett igazságok magyarázata és a tudomány fölfedezései közti ellenmondásokat, a kettő közti kielégítő kibékülést csüggedetlenül és nem hiában várta. Midőn tehát a keresztyénségről beszélek, a római egyházat értem, részint, mert követőinek száma a keresztyénség majoritását teszi; részint pedig, mert követelményeit polgári hatalommal törekedett érvényesíteni. A protestáns egyházak közt egynek sem volt ily meszszerű politikai befolyása. Az erőszakot legnagyobb részök megvetette, s ellenzők igen kevés kivétellel a theol. odium keltésén túl nem igen ment.

A tudomány ellenben soha sem kívánt a politikai hatalommal egyesülni. Soha sem kísérletta meg sem a gyűlölet keltést, sem a társadalom leontását, sem semmiféle emberi lény tönkre tevését. Esméi fentartása vagy éppen előmozdítása tekintetéből soha senkit sem lelki gyötremre, sem fizikai kínra annál kevesebbé halálra nem vetett. Vetekkel és kegyetlenséggel magát be nem szennyezte; de a Vaticannak — az örök Kegyelemre bivatkozó kezei — csak az Inquisitoria emlékezzünk! — vértől pirosok; vérben áztak.

A történelmi compositiónak két módja van: a művészi (artistic) és a tudományos. Az első föltéven, hogy az emberek az események szerzői, egynémely kiváló egyént kiszemel, s a képzelet ecsetjével a regény hősévé festi. Az utóbbi arra hivatkozván, hogy az emberi dolgok szakadatlan lánczot alkotnak, melyben minden tény valamely előzőnek az ivadáka, és egy következőnek a szülője, kimondá, hogy nem az ember uralkodik az eseményeken, hanem az események az emberen. Ennél fogva ennek alkotásai ridegek, talán éppen viszatetszők, mert azok minket a törvény ellenállhatlan uralma és az emberi erőfeszítés hiábavalósága felőli meggyőződéssel töltenek el.

A fölvettem thema fejtegetésénél részint az utóbbi vaticani zsinat confessiója, részint pedig a historiai események rendje vezetett. Érdekes lesz az olvasóra nézve annak észrevétele, hogy ugyanazon tárgyak forognak ma is szóban, mik fölött a görög philosophok vitatkoztak. „Mi az isten? mi a lélek? mi a világ? Hogyan kormányoztatik a világ? Van-e az igazságnak valami mérve vagy ismérve?“ Vajjon eme problémáknak általunk való megfejtése többet ér-e valamivel az övékénél?

Ezeknél fogva e műben elsőben szememet az újkori tudomány keletkezésére vetem, mint a mely a régítől a pusztá speculáció helyét a szemmel tartáson (observatio), kísérleten és mathematicai vizsgálódásokon alapszik. Ki fogom mutatni, hogy ez a macedoniai hadjáratok következménye volt, melyek Európát Ázsiával érintkezésbe hozták. Aztán röviden előadom a keresztyénség jól ismert származását, a pogányság bekebelezéséből származott átalakulását; a római birodalom létező vallását; annak a tudományval való összszeférhetlenségét, a mi az alexandriai iskola erőszakos elnyomásának oka volt.

Aztán a küzdőterre kiállott pártoknak első nyílt esatáját adom elő, azaz, az első vagy déli reformációt. A vita pontja az isten természete. Ez az egyik oka a Mohamedanismus keletkezésének. Eredménye pedig az, hogy Ázsia és Africa nagy része, a nevezetes történeti városokkal: Jeruzsálemmel, Alexandria- és Carthagóval együtt kiszakadtak a keresztyénség kebeléből. Ennek a polit. eseménynek nyomába jött az egész arab birodalomban a tudomány helyreállása, collegiumok, iskolák, könyvtárak alapítása. Ezek a hódítók, gyorsan előmozdítván az értelmi fejlődést, az isten természetének anthropomorphikus fogalma helyett, az Indiában régen meghonosult philosophiaibb fogalmat vették be. Ebből aztán a lélek természetére nézve keletkezett új öszszeütközés. Az Averroismus cím alatt az emanatio és absorptio tana került felszínre. A középkor végződöttével az Inquisitionnak sikerült e tanokat Európából kizárni, s jelenleg a vaticani zsinat átkozta ki azokat ünnepélyesen.

•Ez alatt a csillagászat, földírat és más tudományok mivelése által helyes nézetek terjedtek el úgy a föld helyéről és viszonyáról, mint a világ szerkezetéről; s minthogy a vallás az irás magyarázatára támaszkodva váltig vitatta, hogy a föld az universumnak központi és legkiválóbb része, előállott a harmadik öszszeütközés, Galilei a tudomány javára dönté el a vitát. Majd egy alsóbb rendű vita fejlődött ki a világ korára nézve. Az egyháznak azt az állítását, hogy a világ mintegy hat ezer éves, szintén tönkre tették.

A történelem és tudomány világa napról-napra terjedett Európában. A 16-ik században a római keresztyénség fényét annak értelmi fonáksága, valamint politikai és erkölcsi tulajdonságai nagyon megzökentették. A valóban kegyes emberek átlátták, hogy a vallásnak ezt a fonák állapotát teljességgel nem neki kell feltudni, mert az a római pogánysággal való régi szövetkezésnek egyenes maradványa. Az eredeti tisztasághoz való visszatérés tehát természetes gyógyszernek ígérkezett. Innen keletkezett a negyedik — és reformatio néven ismert öszszeütközés; másként a második vagy északi reformatio. Az a vita teszi ennek a lényegét, hogy vajjon az igazság ismérve az egyházban található-e, vagy a bibliában? Ennek az eldöntésével együtt járt az értelmi szabadság kérdése. Luther e kor kitünő alakja, nem megvetendő eredménnyel vitté

ki czélfját. A küzdelem végén kiderült, hogy a római keresztyénség Észak-Európát is elveszítette.

Most már a világ kormányzása módjára nézve bonyolódunk vitába, vajjon az folytonos isteni beavatkozás, vagy ősrégi, változatlan törvény működése által történik. A keresztyénség értelmi mozgalma tehát eljutott odáig, hol az Arabismus már a 10—11-ik században állott. És a mely tanokat akkor vitattak, az evolutio, a teremtés, a fejlődés elvei, ma ismét napvilágra kerültek.

Úgy gondolom, hogy emez általános czímek alá foglalható a nagy versengésnek minden lényeges pontja. A kijelölt fejezetekben, a lehetőleg idő-sorrendben a küzdelmek általános tárgyalásán kívül vizsgáltam azt is, hogy mit tett a latin keresztyénség az újkori polgárosodásért; viszont, hogy mit tett azért a tudomány, s hogy a fenforgó vitában minő magatartást állapított meg a vaticani zsinat.

Az igazság keresőknek egész tömege anynyi figyelmet szentelt a felekezeti versengéseknek, hogy azt a hosszú küzdelmet, minek történetét e mű tárgyalja, a közönség kevésbé ismeri. Törekedtem a részrehajlatlan szellemhez mind végig hű maradni, a vitázó pártokról tisztelettel beszélni; de az igazságot soha el nem titkolni. Érzem, hogy művem menynyire nem felelhet meg a kitűzött feladatnak, a minek megoldására a természettudomány, a történelem, theologia és politika ismerete kellene. De másfelől azt is eszembe vettem, hogy művem csak amolyan bevezetése, előhírnöke annak az irodalomnak, melyet korunk eseményei és szükségletei fognak megteremteni.

„Európa értelmi fejlődéstörténete“ hírneves írójának ily nemes szellemben, és az alapos ismeretek terjesztésére írott eme műve megérdemli, hogy azt minden mivelt névre számat tartó egyén át meg átolvassa.

F. L.

Ernst Heinrich Haeckel és legújabb munkája. (Vége.)

„Szellem“ és „lélek“ csupán magasabb hatványai annak a működésnek, melyet átlag véve erőnek mondunk; ezen erő általános működése az öszszes anyagnak. Ha az erő, mint mozgás jelenik meg, eleven erő vagy tetterő a neve; de ha az erő nyugalomban, azaz egyensúlyban van, fész erő vagy lappangó erő a neve. A mi az úgynevezett szervtelen világra vonatkozik, az áll egyszersmind a szervesről is. A vasport vonzó mágnes, a robbanó lőpor, a mozdonyt hajtó vízgőz eleven szervtelenek; eleven erejök által hatnak épp úgy, mint az érzékeny Mimosa, mely érintetve öszszeszsugorítja leveleit, mint a tiszteletre méltó Amphioxus, mely a tenger fővényébe rejtőzik, mint az ember, ki gondolkodik.

Haeckel Anthropogeniája arról győzött meg minket, hogy az ember kifejlődéstörténetében, akár a Phylogenesis, akár az Ontogenesist értsük, nem működtek más erők, mint a melyek a szervtelen